

LIETUVOS BIBLIOFIliJA SOVIETMEČIU: ISTORIOGRAFINIS ASPEKTAS

INGA LIEPAITĖ

Vilniaus universiteto Knygotyros ir dokumentotyros institutas,
Vilniaus universiteto biblioteka
Universiteto g. 3, LT-01122 Vilnius, Lietuva
El. paštas: inga.liepaite@mb.vu.lt

Straipsniu siekiama atskleisti Lietuvos bibliofilijos sovietmečiu mokslinius ar bent pretenduojančius jais būti vertinimus. Tyrimo pagrindą sudaro publikuota ir nepublikuota istoriografinė literatūra. Negausioje temos istoriografijoje išskiriami du etapai: 1) iki 1990-ųjų ir 2) po 1990 metų. Pirmuoju išspausdinti darbai, daugiausia aštuntojo dešimtmečio antroje pusėje, teikė žinių to meto bibliofilijos sampratos, jos ištakų ir istorinės raidos bei atmosferos, kurioje ši funkcionavusi, klausimais. Paprastai pastarųjų darbų autoriai skelbė apie neva naujai susiformavusią „socialistinę bibliofiliją“ ir pakitusias jos socialines bei kultūrinės funkcijas. Atgavus Lietuvos nepriklausomybę įsivyravo stereotipinis įtikėjimas, jog sovietmečiu bibliofilija neegzistavo, be to, esą net pati jos sąvoka buvusi uždrausta ir neverta. Iki 2008–2012 m. į kalbamo laikotarpio bibliofiliją tebuvo prabėgomis pažvelgta atskirais žiūros pjūviais. Sprendžiant bendrus Lietuvos bibliofilijos istorijos, teorijos, metodikos bei organizacijos klausimus neretai žvilgsnis trumpam nukrypsta ir į sovietinio laikotarpio bibliofiliją. Tyrėjų akiratin dažniausiai patenka Lietuvos bibliofilijos istorijoje svarbų vaidmenį atlikę Vilniaus Mažvydo ir Plungės Daukanto knygos bičiulių klubai, kurie tebetęsia savo veiklą iki šių dienų. Kitais atvejais apsiribojama to meto bibliofilijos bendros padėties glaudu apibūdinimu ar tradiciškai nepalankiu įvertinimu, paprastai išsitenkančiu keliuose sakiniuose ar pastraipose, arba pabrėžiamos nepalankios sąlygos jai tarpti.

Reikšminiai žodžiai: bibliofilija, socialistinė bibliofilija, sovietmetis, istoriografija, Lietuvos SSR savanoriška knygos bičiulių draugija (LSKBD), Vilniaus knygos bičiulių klubas, Vilniaus Mažvydo knygos bičiulių klubas, Plungės Daukanto knygos bičiulių klubas.

Sovietinės Lietuvos kultūrinis gyvenimas ir kultūros paveldas pastarąjį dešimtmetį vis dažniau tampa mokslininkų, ypač jaunosios kartos, tyrimų objektu. Ši poreikį bei aktualumą diktuoja šiandienos mokslui keliami uždaviniai atskleisti ne tik atskiras sovietinio laikotarpio kultūros diskurso sritis, bet ir vi-

sapusišką to meto Lietuvos kultūros fenomeno vaizdinį. Kalbamo laikotarpio ir pobūdžio tyrimų radimosi tendencijos, nors ir pamažu, ima ryškėti ir knygotyrininkų darbuose. Be to, tyrimų įvairovę bei jų plėtotės galimybę praplečia Knygotyros ir dokumentotyros instituto bendruomenės vykdoma pedagoginė

veikla siūlant studentams rengti kursinius ir baigiamuosius darbus vieno ar kito sovietmečio Lietuvos kultūros reiškinių temomis. Vis dėlto reikia pripažinti, kad knygos mokslo sovietmečiu tyrimams iki šiol dėmesio skirta per mažai. Be kitų tyrimų krypčių, manytina, skubios atidos prašosi Lietuvos knygotyros įvertinimas iš mokslo pozicijų. Dar 1981 m. rugpjūčio 29 d. vykusiame Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Mokslinės informacijos katedros posėdyje iškelta idėja parengti disertaciją tema „Knygotyros mokslo raida Tarybų Lietuvoje 1944–80 metais“ [11, 3] neabejotinai galėtų būti įgyvendinta šiandienos knygos mokslo atstovų jėgomis, suprantama, pakoregavus tyrimo antraštę ir patikslinus chronologines ribas.

Šio straipsnio tikslas yra atskleisti vienos iš knygotyros mokslinių tyrinėjimų krypčių – Lietuvos bibliofilijos sovietmečiu – mokslinius ar bent pretenduojančius jais būti vertinimus. Tyrimo pagrindą sudaro publikuota ir nepublikuota istoriografinė literatūra. Iki 2008–2012 m., kai šių eilučių autorė ėmėsi Lietuvos bibliofilijos sovietmečiu tyrimo, kurio rezultatus ji apibendrino keliose mokslinėse [29; 31], mokslo populiarinimo publikacijose [26–27; 30; 32] ir daktaro disertacijoje [28], bent kiek gilesnių, specialiai šiam reiškiniui skirtų mokslinių vertinimų nebuvo. Negausioje temos istoriografijoje išskirtini du etapai: 1) iki 1990-ųjų ir 2) po 1990 metų. Sovietmečiu išspausdinti pavieniai darbai teikė žinių to meto bibliofilijos sampratos, jos ištakų ir istorinės raidos bei atmosferos, kurioje ši funkcionavusi, klausimais. Pa-

prastai šių darbų autoriai skelbė apie neva naujai susiformavusią *socialistinę bibliofiliją* ir pakitusias jos socialines bei kultūrinės funkcijas. Nepriklausomoje Lietuvoje įsivyravo stereotipinis įtikėjimas, jog sovietmečiu bibliofilija neegzistavo, be to, esą net pati jos sąvoka buvusi uždrausta ir nevirtota. Lietuvai atgavus nepriklausomybę į kalbamo laikotarpio bibliofiliją tebuvo prabėgomi pažvelgta atskirais žiūros pjūviais. Gvildenant bendruosius Lietuvos bibliofilijos istorijos, teorijos, metodikos bei organizacijos klausimus neretai žvilgsnis trumpam nukrypsta ir į sovietinio laikotarpio bibliofiliją. Tokiais atvejais tyrėjų akiratin dažniausiai patenka Lietuvos bibliofilijos istorijoje svarbų vaidmenį atlikę Vilniaus Mažvydo ir Plungės Daukanto knygos bičiulių klubai, vieninteliai, be 1993 m. atkurto tarpukariu Kaune veikusios XXVII knygos mėgėjų draugijos, tebetęsiantys savo veiklą iki šių dienų. Kitais atvejais apsiribojama to meto bibliofilijos bendros padėties glaustu apibūdinimu ar tradiciškai nepalankiu įvertinimu, paprastai išsitenkančiu keliuose sakiniuose ar pastraipose, arba akcentuojamos nepalankios sąlygos jai tarpti. Tačiau greta to esama ir teigiamų dalykų. Kai kuriose publikacijose užfiksuoti faktografiniai duomenys kol kas yra vienintelės vieną ar kitą įvykį menančios žinios.

LIETUVOS BIBLIOFILIJOS SOVIETMEČIU TYRIMAI IKI 1990 METŲ

Sovietmečiu išspausdinto pirmojo mums žinomo straipsnio, teikiančio sovietinės Lie-

tuvos bibliofilijos reikšmingesnių vertinimų, autoriumi laikytinas Levas Vladimirovas. Jis 1958 m. kreipėsi į „Tarybinio studento“ laikraščio skaitytojų auditoriją, užduodamas šiai klausimą: *Ką Jūs veikiate laisvalaikiu?* [42] Straipsnyje bendrais bruožais pateikiama žinių apie pirmąsias pasaulio bibliotekas ir jų fondų sudėtį, apžvelgiama knygos formų kaita ir jos padėtis, sykiu ir knygų rinkimo sąlygos nepastovioje visuomenėje. Autorius, nepalankiai atsiliepdamas apie *buržuazinių laikų Lietuvos buržuazinę inteligentiją, į knygų rinkimą žiūrėjusią kaip į tuščią, beprasmią užsiėmimą*, pacituoja dar 1931 m. „Sėjos bare“ išspausdintą Juozo Tumo-Vaižganto straipsnį „Knygų spinta, lietuviams dar nežinomas baldas“ [42], kuriuo itin dažnai mėgta remtis visu okupaciniu laikotarpiu tiek spaudoje, tiek kalbant įvairiuose knygai skirtuose renginiuose. L. Vladimirovas akcentuoja, jog *tarybiniais metais knyga tapo kasdienine reikme*, maža to, bibliofilija, kuri *anksčiau buvo aristokrato arba mokslininko privilegija, <...> pasidarė masiška* [42]. Remdamasis pateiktais svarstymais autorius nenubrėžė aiškios takoskyros tarp *bibliofilo* ir *bibliomano* sąvokų. Tiek po viena, tiek po kita jų slėpėjo *savanaudiškas knygų pamėgimas*. Tačiau *tikraisiais knygos mėgėjais* jis įvardijo tuos, kurie, *turėdami kokią nors unikalinę knygą arba rankraštį, perleidžia jį bibliotekai* [42].

Archyvinių šaltinių liudijimu, L. Vladimirovo plunksnai priklausytų ir neabejotinai dėl 1974 m. įsteigtos Lietuvos SSR savanoriškos knygos bičiulių draugijos (toliau – LSKBD) poveikio 1977 m. *Lietuviškosios*

tarybinės enciklopedijos antrajame tome išspausdintas didokas straipsnis „Bibliofilija“ [12]. Pagal to meto tradicijas straipsnių autoriai enciklopedijoje nebuvo nurodomi. Dar 1972 m. spalio 23 d. Vyriausiosios enciklopedijų redakcijos Filologijos mokslinė redakcija kreipėsi į L. Vladimirovą su užsakymu parašyti minėtajai enciklopedijai, be kitų straipsnių, ir straipsnį „Bibliofilijos“ antrašte, kuri sudarytų iki 2500 spaudos ženklų [9]. Užsakymo blankas patvirtintas L. Vladimirovo parašu. Iki šiam šaltiniui patekus į rankas buvo daroma prielaida, jog straipsnio autorius yra Vladas Žukas – aktyvus aštuntojo dešimtmečio antrosios pusės organizuotos bibliofilijos judėjimo dalyvis ir knygelės *Bibliofilija praetyje ir dabar* (1979) autorius. Juo labiau jo pavardė, kaip, beje, ir L. Vladimirovo, figūruoja enciklopedijos antrojo tomo autorių, atsakingų už straipsnius spaudos, radijo ir televizijos temomis, sąrašė. Siekiant visiškai išsklaidyti abejones ir patvirtinti L. Vladimirovo autorystę buvo peržiūrėta Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomame V. Žuko asmens fonde esanti byla „V. Žuko leidybinės veiklos dokumentai“, kurioje rasta tos pačios redakcijos vedėjos E. Dągytės pažyma, datuojama 1983 m. gegužės 10 d., su V. Žuko *Lietuviškajai tarybinei enciklopedijai* parengtų straipsnių sąrašu [8]. Tarp aštuoniolikos nurodytųjų straipsnio „Bibliofilijos“ antrašte nėra. Taigi kalbamo straipsnio autoriumi galima pagrįstai laikyti L. Vladimirovą. Be to, straipsnyje vienam ar kitam teiginiui iliustruoti pasitelkiamos Pranciškaus Skorinos, Ivano Fiodorovo, Žygimanto Augusto,

Georgijaus Albinijaus ir kitų asmenų, kurie ne kartą buvo L. Vladimirovo mokslinių interesų taikinyje, pavardės, kas taip pat leidžia patvirtinti jo autorystę.

Grįžtant prie paties straipsnio, jame yra pateikiama bibliofilijos apibrėžtis, ją apibūdinant kaip retų ir vertingų leidinių kolekcionavimą, atskleidžiamos jos ištakos ir bendrais bruožais išryškinami esminiai jos raidos etapai skirtingose šalyse, tarp jų ir Lietuvoje. Šiame straipsnyje greta 1974 m. įsteigtos LSKBD ir Vilniuje bei Kaune gyvuojančių knygos mėgėjų klubų nurodyta ir 1931–1940 m. Kaune veikusi XXVII knygos mėgėjų draugija, tuo metu vis daugiau atidos susilaukusi dėl ėmusio didėti akademinų interesų poveikio. Šio straipsnio paskelbimas minėtoje enciklopedijoje laikytinas svarbiu lūžiniu momentu Lietuvos bibliofilijos istorijoje, nes tai reiškė, jog ideologinių lygmeniu ji jau buvo pripažinta.

Praėjus dvejiems metams po enciklopedijoje išspausdinto straipsnio, t. y. 1979 m., L. Vladimirovas „Kultūros baruose“ paskelbė išsamų, nemažos apimties darbą „Bibliofilija ir knygos bičiuliai“ [41]. Jo įvadinėje dalyje autoriaus žvilgsnis trumpam nukrypsta į bibliofilijos ištakas, vėliau prisimenama jo pažintis su Grolier bibliofilų klubu Niujorke, kuris, kaip, beje, ir *mažas Grolierio klubas Lietuvoje* – tarpukariu veikusi XXVII knygos mėgėjų draugija, pasitelkiami *klasinės visuomenės bibliofilijos ribotam pobūdžiui* iliustruoti. Nors L. Vladimirovas, remdamasis sovietinės Rusijos knygotyriminko A. Sidorovo teorinėmis nuostatomis, nemažai dėmesio skyrė *knygų bičiulio* ir *bibliofilo* sąvokoms

aptarti ir jas atskirti, tačiau pats, neatsilikdamas nuo bibliofilijos sovietmečiu interpretacijai būdingo tendencingumo, šias sąvokas straipsnyje vartojo, pirma, kaip sinonimus, antra, siekdamas atskirti *skaitančiojo elito* atstovą nuo *skaitančiosios liaudies* atstovo, pirmąjį įvardijo *bibliomanu*, *bibliofilu snobu*, *senuoju bibliofilu* ar *bibliofilu „auguru“*, o antrąjį – *tikruoju bibliofilu*. Tačiau kartu reikia pažymėti, jog *senujų bibliofilų* knygų *medžioklėje* jis išvelgė ir pozityvų jų veiklos pradą: *Žinoma, „medžiodami“ unikumus, jie padaro ne vieną įdomų atradimą, kartais išgelbėdami nuo pražūties kokio seno pastato rūsyje arba palėpėje sukrautoje makulatūroje retus ir seniai ieškomus spaudinius* [41, 52]. Be to, kaip ne kartą yra akcentavęs ir kituose savo darbuose, bibliofilija atliko reikšmingą vaidmenį bibliotekų istorijoje, t. y. bibliofilų kolekcijos sudarė daugelio senųjų bibliotekų knygų fondų pagrindą. Svarbi L. Vladimirovo išvalga ir ta, jog knyga, patekusi į asmeninę biblioteką, *nenustoja savo esminės funkcijos, kad ji organiškai įeina į jos savininko gyvenimą ir aktyviai jame reiškiasi, kad ji tampa jo bičiule ir patarėja, turtina jo dvasinį pasaulį ir plečia akiratį, stimuliuoja kūrybinę veiklą* [41, 51]. Anot straipsnio autoriaus, tai yra *tikrosios bibliofilijos pagrindinis specifinis požymis* [41, 51]. Šiame ir minėtame 1958 m. straipsnyje pateiktas L. Vladimirovo nuostatas bibliofilijos sampratos ir jos pakitusių funkcijų klausimais praplečia išlikęs jo dar 1974 m. gegužės 17 d. LSKBD steigiamajame suvažiavime perskaitytos kalbos tekstas [5, 63–66]. Čia vėlgi pabrėžiama, kad sovietmečiu bibliofilija tapo masiniu reiški-

niu, kad į knygos bičiulių gretas įsiliejo ne tik inteligentai, bet ir darbininkai bei valstiečiai. L. Vladimirovas, išskeldamas klausimą, kas skiria sovietinį knygos bičiulį nuo užsienio bibliofilo, į jį atsako taip: *Tai jo aktyvus vaidmuo knygos gyvenime. Mūsų knygos bičiulis, įstojęs į naują draugiją* [LSKBD – I. L.], *privalo aktyviai įsijungti į knygų platinimo visuomenėje reikalus, paremti <...> knygų prekybos ir kultūros-švietimo organizacijų veiklą, jų pastangas skleisti knygą visuomenėje, ugdyti per ją mūsų žmones, didinti jų kultūrinį lygį, plėsti jų intelektualinį akiratį, ugdyti naują požiūrį į skaitymą ir knygą* [5, 65].

Archyviniai šaltiniai kalba ir apie tai, kad 1979–1980 mokslo metais viena iš L. Vladimirovo bibliotekininkystės ir bibliografijos studijų programos studentams pasiūlytų diplominių darbų temų buvo „Tarybinės bibliofilijos socialinė ir kultūrinė funkcija“ [2, 1]. 1979 m. spalio mėnesio įsakymu Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto dekanas patvirtino bibliotekininkystės ir bibliografijos specialybės penkto kurso dieninio skyriaus studentų, išleidžiamų Mokslinės informacijos katedros, diplominių darbų, tarp jų ir minėtojo, temas ir vadovus [3]. *Tarybinės bibliofilijos* tyrimo ėmėsi Silvija Mašnauskaitė. Archyvinių šaltinių žiniomis, diplominis darbas, susidedantis iš 100 puslapių, tiesa, kiek pakoreguota antrašte, – „Tarybinės bibliofilijos socialinė ir kultūrinė funkcijos“ – buvo parengtas ir apgintas 1980 m. birželio 3 d. bei įvertintas gerai [7]. Recenzentu buvo paskirtas Algimantas Lukošius. Deja, šių eilučių autorei diplominio darbo, kuris, be abejo, supažindintų su *socialistinės bibliofi-*

lijos interpretavimu, o kartu atspindėtų ir mokslinio vadovo nuostatas, pėdsakų iki šiol aptikti nepavykę.

Genovaitė Raguotienė Lietuvos bibliofilijos sovietmečiu šiokių tokių vertinimų pateikė jaunajam skaitytojui skirto leidinėlio *Šimtas knygos mįslių* (1974, 1981) skyriuje „Bibliofilai, knygnešiai, bibliotekininkai“. Autorė bendrais bruožais apžvelgė svarbiausius bibliofilijos, pradedant jos ištakomis ir baigiant gyvenamuoju metu, raidos etapus, kintančias knygų rinkimo sąlygas, be to, pateikė svarstymų *bibliofilo, bibliomano, bibliotafo* ir *bibliofobijos* sąvokų, kurias gana taikliai apibūdino ir atskyrė vieną nuo kitos, klausimais bei aptarė galimus požymius, kuriais vadovaudamasis bibliofilas komplektuoja savo asmeninę biblioteką, besiskiriančią nuo įprastinės asmeninės bibliotekos. G. Raguotienė nemažai dėmesio skyrė XXVII knygos mėgėjų draugijos veiklai ir jos rezultatams, kurie, kaip ji pažymėjusi, *turėjo lietuviškai knygai platesnės reikšmės* [35, 311; 36, 323], nušviesti ir aptarti, ką pastebėjęs ir L. Vladimirovas, dar 1973 m. rašydamas būsimos knygelės rankraščio recenziją. Antai jis autorei papriekaištavęs: *Kai kur per daug vietos išskiriama užsienio ir buržuazinės Lietuvos knygos vystymosi faktams ir nepalyginama su atitinkamu tarybiniu patyrimu. Taip pvz., kalbant apie bibliofiliją labai plačiai aprašoma „XXVII knygos mėgėjų“ draugija, bet nieko nepasakyta apie bibliofiliją TSRS ir Tarybų Lietuvoje, apie bibliofilijos pasireiškimus jaunimo tarpe, apie savo pamėgtų knygų bibliotekėlių sudarymą, skaitymo dienynus ir konspektus ir pan. dalykus, ugdančius paau-*

glio-skaitytojų knygos pamėgimą, jo skaitymo įgūdžius [10, 3]. Sprendžiant iš knygelės turinio į šias recenzento pateiktas pastabas tebuvo atsižvelgta tik iš dalies. Kalbamo meto bibliofilijai apibūdinti G. Raguotienė pasiūlykė *socialistinės bibliofilijos* sąvoką ir manė svarbiausią jos funkciją esant *skatinti visuomenės meilę knygai, rūpintis, kad ir masiniai leidiniai būtų gražiai išleisti, patrauklūs* [35, 308; 36, 320]. Vieną pastraipą paskirdama 1974 m. įsteigtos LSKBD veiklai nušviesti, ji užsimena ir apie tai, jog daugelyje Sovietų Sąjungos miestų veikė knygos bičiulių bei mylėtojų klubai, čia pat pridurdama, kad *toksai klubas yra ir Vilniuje* [35, 308]. Turint galvoje, kad knygelė buvo išleista 1974 m., o pirmieji knygos bičiulių klubai prie LSKBD miestų ir rajonų skyrių bei pirminių organizacijų, taip pat prie bibliotekų, knygynų ir kitų įstaigų buvo pradėti steigti tik nuo 1975 m., autorės minimas klubas greičiausiai bus 1970–1975 m. laikotarpiu neformaliai veikęs Vilniaus knygos bičiulių klubas. Tai gana įdomi detalė, nes iki tol, nepaisant poros kronikinio pobūdžio straipsnelių bei informacinio pobūdžio žinučių spaudoje, šis klubas istoriografijoje nebuvo minimas.

Kaip jau buvo minėta pirmiau, 1979 m. savarankišką leidinėlių bibliofilijos teorijos ir istorijos klausimams paskyrė V. Žukas, vildamasis, kad juo suteiks *Knygos bičiulių veiklai tvirtesnę mokslinį bei metodinį pagrindą* [46, 3], be to, kad tai *bus kartu ir kuklus įnašas į mūsų respublikos knygotyra* [44]. Knygelės turinį sudaro 1975–1976 m. laikotarpiu autoriaus išspausdinti straipsniai „Pergalės“ [45] ir „Bibliotekų darbo“ [43]

žurnaluose. V. Žuko svarstymai bibliofilijos vaidmens, svarbiausių jos sąvokų (*knygos mėgėjo, bibliofilo, retos knygos* ir kt.) sampratos, asmeninių bibliotekų rūšių, rinkinių sudarymo motyvų ir kriterijų bei bibliofilijos santykio su knygotyra ir kitais klausimais daugiausia rėmėsi sovietinės Rusijos bibliofilijos teoretikų darbais. Be to, dar 1974 m. V. Žukas dalyvavo Maskvoje vykusioje antroje sąjunginėje knygotyros konferencijoje, kurioje veikė atskira bibliofilijos teorinių pagrindų sekcija ir kurioje bibliofilija buvo traktuojama ne tik kaip knygų pamėgimas, bet ir mokslo šaka (sudedamoji knygotyros dalis), tyrinėjanti įvairius knygos istorijos aspektus bei knygų rinkimo dėsningumus [46, 14–15]. Šie ir daugelis kitų tiesioginių potyrių lėmė V. Žuko požiūrį į bibliofiliją ir jos sampratą bei jo 1977–1981 m. vadovaujamo Vilniaus Mažvydo knygos bičiulių klubo veiklos pobūdį, jam keliamus tikslus ir uždavinius. Knygelės autorius, vertindamas kalbamo meto bibliofiliją, tradiciškai pabrėžė socialistinei visuomenei būdingą masinių knygų kaupimą ir milijoninių asmeninių bibliotekų susiformavimą, bibliofiliją apibūdino plačiąja prasme, t. y. ją susiejo tiesiog su knygų rinkimu ir jų pamėgimu. V. Žukas pažymėjo to meto knygų mėgėjų išskirtinius bruožus esant jų socialumą ir kolektyviškumo jausmą, be to, bibliofilų judėjimą pasidarius organizuotesnį. Šio visuomeninė ir kultūrinė reikšmė, kaip jis pažymėjęs, esanti labai didelė: *Tai praplečia paties rinkėjo akiratį, formuoja jo interesus, įveda į naujas mokslo ir meno sferas. Visų tautų knygų rinkėjai išsaugojo daug retų ir*

brangių spaudinių bei rankraščių. Nemažai bibliofilinių rinkinių vėliau sudarė nacionalinių, stambių universaliųjų bei specialiųjų mokslinių bibliotekų pagrindą. Asmeniniai rinkiniai, įsilieję į jau esamas bibliotekas, jas žymiai papildė ir praturtino [46, 4]. Nors V. Žukas aptariamoje knygelėje ir pateikė aiškia takoskyrą tarp bibliofilo bei knygos mėgėjo (knygų rinkėjo sąvoka, anot jo, yra apibendrinanti), tačiau vėliau šias ir kitas – knygų rinkėjo, kolekcininko – sąvokas jis var-tojo kaip sinonimus. Šis leidinėlis Lietuvos bibliofilijos istorijoje yra vienintelis tokio pobūdžio, t. y. teikiantis žinių bibliofilijos teorijos ir istorijos klausimais, ir nepraranda savo aktualumo iki šių dienų.

Dar 1977 m. Kauno viešosios bibliotekos Bibliografijos skyriaus darbuotoja A. Marcinkevičiūtė sudarė rekomenduojamosios literatūros rodyklę „Bibliofilija Lietuvoje 1930–1950“ [1], išlikusią mašinraščio egzemplioriumi. Rodyklės pratarinėje, išsitenkančioje dviejuose lapuose, autorė pakartojė svarbiausias V. Žuko iš pradžių straipsnyje, vėliau minėtoje knygelėje pateiktas nuostatas bibliofilijos sampratos ir kai kuriais jos istorinės raidos klausimais. Be to, ji šiek tiek dėmesio skyrė ir XXVII knygos mėgėjų draugijos, kuri, kaip akcentuota, *yra daug pasidaravusi, ugdydama mūsų knygos kultūrą* [1, II], veiklos pasiekimams atskleisti. Pasirinktų rekomenduojamosios literatūros rodyklės chronologinių ribų A. Marcinkevičiūtė, deja, nesiėmė aptarti. Autorė tenurodžiusi, jog tai yra *bandymas surinkti ne tik Draugijos [XXVII knygos mėgėjų draugijos – I. L.] narių, bet ir kūrinius kitų autorių, kurie tiesiogiai ne-*

dirbdami su knyga, rūpinosi lietuviškos knygos paplitimu liaudyje, jos poligrafine kultūra, meniniu apipavidalinimu [1, II]. Iš esmės darbe suregistruota literatūra daugiausia yra vienaip ar kitaip susijusi su XXVII knygos mėgėjų draugija ir jos nariais. Rodyklė adresuojama besidomintiesiems lietuviškos knygos kultūros istorija ir jos paplitimu visuomenėje. Literatūra joje išdėstyta remiantis teminiu principu. Iš viso ją sudaro trylika skyrių, tarp jų – Bibliofilijos, „XXVII knygos mėgėjų“ draugijos, „XXVII knygos mėgėjų“ draugijos leidinių, Žymesniųjų lietuvių bibliofilų, Spaudos istorijos lietuvių bibliofilų darbuose, Lietuvių kultūros veikėjų ir organizacijų bibliotekų ir kiti skyriai.

Minėtina ir Stefos Kirlytės, ne kartą rašiusios asmeninių bibliotekų komplektavimo ir jų tvarkymo metodikos klausimais, 1982 m. parengta knygelė *Tavo knygos*, kurią recenzavo V. Žukas. Autorės pozicija į kalbamo meto bibliofiliją išdėstyta skyreliuose – „Apie bibliofiliją ir bibliofilus“ ir „Tarybinė šalis – bibliofilų šalis“. Pirmajame jų autorės žvilgsnis iš pradžių trumpam krypsta į bibliofilijos ištakas, vėliau ji apžvelgia didesnius knygų rinkinius ir asmenines bibliotekas, žinomas Lietuvoje nuo XV a. pabaigos iki XIX a., o skyrelį užbaigia trumpu XXVII knygos mėgėjų draugijos pristatymu. Antrajame skyriuje S. Kirlytė konstatuoja smarkiai išaugus knygos poreikį ir komplektuojamų asmeninių bibliotekų skaičių, kas ir lėmė jos suformuluotą skambų šūkį „Tarybinė šalis – bibliofilų šalis“. Gyvenamojo meto bibliofilijai apibūdinti autorė tradiciškai pasitelkia *socialistinės bibliofilijos*

sąvoką ir teigia, jog ši *skatina visuomenės meilę knygai, daro poveikį jos leidimo kultūrai* [25, 14]. Paminima ir 1974 m. įsteigta LSKBD, nurodomi svarbiausi jos veiklos barai.

Sukauptos faktografijos atžvilgiu vertingiausią darbą, nepraradusį savo aktualumo iki šių dienų, 1986 m. atliko tuometinio docento Domo Kauno vadovaujama diplomantė Vilija Kasparaitytė. Ji tyrė Vilniaus Mažvydo knygos bičiulių klubo veiklą 1977–1986 m., kartu nušviesdama ir jo pirmtako – Vilniaus knygos bičiulių klubo, neformaliai funkcionavusio 1970–1975 m., veiklą [4]. Be kitko, darbo autorė dėmesio skyrė ir vienam iš svarbesnių LSKBD darbo barų – knygos bičiulių klubų steigimui bei šių veiklos uždaviniams atskleisti. Šiandien sutelkti prieinami archyviniai šaltiniai leidžia kai kuriuos tų faktografinių duomenų patikslinti, gerokai papildyti ir formuluoti naujas išvagas bei apibendrinimus. Atlikto darbo svarbą bei aktualumą liudija ir ta aplinkybė, kad 1986 m. gruodžio 3 d. vykusiame atskaitiniame Vilniaus Mažvydo knygos bičiulių klubo susirinkime LSKBD Vilniaus miesto organizacinės valdybos atsakingasis sekretorius Mahiras Gamzajevas buvo pasiūlęs išleisti leidinį apie Vilniaus Mažvydo knygos bičiulių klubo istoriją, *kurią tyrinėjo VVU diplomantė ir parašė apie klubą diplominį darbą* [6]. Šiam darbui parengti buvo paskirtas organizuotos bibliofilijos judėjimo dalyvis Romualdas Šalūga. Nekyla abejonių, kad M. Gamzajevas galvoje turėjo būtent minėtąją studentės V. Kasparaitytės diplominį darbą. Deja, toks leidinys, darbo autorei neparodžius iniciatyvos, nebuvo pradėtas rengti.

LIETUVOS BIBLIOFILIJOS SOVIETMEČIU TYRIMAI ATKŪRUS ŠALIES NEPRIKLAUSOMYBĘ

1993 m. gruodžio 14–15 d. Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka surengė tarptautinę mokslinę konferenciją, skirtą konceptualiems Lietuvos bibliotekų fondų raidos klausimams, atskirų bibliotekų fondų kūrimosi rezultatams ir netektims bei gyvenamojo meto fondų komplektavimo pokyčiams ir problemoms aptarti. Tąkart D. Kaunas bene pirmą kartą viešai daugiau nei šimtui konferencijos dalyvių iš Lietuvos ir užsienio šalių, be kitko, apibūdino ir pirmuosius žingsnius nepriklausomos Lietuvos sąlygomis žengiančios bibliofilijos tuometinę padėtį. Tada jis, pažymėdamas bibliofiliją esant *prieštaringiausiai vertinamą ir nevienareikšmiškai apibrėžiamą tiek lietuvių knygotyros, tiek kultūros požiūriu* reiškinį, kaip priežastį nurodė sovietų ideologų formotąją neigiamą atmosferą jos atžvilgiu ir tiksliai konstatavo, jog, pirma, paskutiniais sovietmečio dešimtmečiais, siekiant apsaugoti bibliofiliją, kad nebūtų išstumta iš viešojo gyvenimo, imta sąmoningai ją tapatinti su elementariausiu knygos pomėgiu ir poreikiu, painioti sąvokas iškreipiant jos esmę ir, antra, ideologiniu lygmeniu stengtasi įtvirtinti supaprastintą, suprimityvintą požiūrį į bibliofiliją kaip retų ir vertingų leidinių kolekcionavimą [15, 21–22]. Neatsitiktinai ir rusų kolekcininkas bei bibliofilas Markas Racas siūlo daryti takoskyrą tarp *sovietinės bibliofilijos (советское библиофильство)* ir *bibliofilijos sovietmečiu (библиофильство советского времени)*. Anot šių taiklių išvalgų

autoriaus, *sovietinė bibliofilija* turėjo ir savo natūralią, o ne ideologiškai primestą specifiką, bet tai buvo *bibliofilijos*, kuri išlieka pati savimi per tūkstantmečius, vienaip ar kitaip prisitaikydama prie skirtingų politinių režimų, specifika [47, 192, 202].

Epizodiški, tačiau svarbūs Lietuvos bibliofilijos sovietmečiu būklės, o sykiu ir Vilniaus Mažvydo knygos bičiulių klubo veiklos vertinimai bei įžvalgos fiksuojamos ir kituose D. Kauno darbuose. Antai jis, 1993 m. bibliofilų sambūrio iniciatorių vardu kreipdamasis į knygai neabejinguosius ir ragindamas juos susiburti į klubą, greta neigiamų niuansų bibliofilų veiklai sovietmečiu plėtotis bei jų padarinių tolesnei bibliofilijos raidai atskleidė ir jos pozityviusius bruožus: *Būtume neteisūs sakydami, kad ji [LSKBD – I. L.] nieko nedavė. Kai ką mes <...>, prisidengdami šia organizacija arba jos vardu, o visų dažniausiai visiškai savarankiškai vis dėlto padarėme: rinkome ir gelbėjome senas religines, politines, istorines, ypač valdžios persekiotas 1918–1944 m. leistas knygas ir periodiką, kaupėme asmenines bibliotekas, mums įmanomomis priemonėmis propagavome knygotyros žinias, ugdėme bibliofilinę kultūrą, palaikėme bendraminčius ir bibliofilijos tradicijomis pagrįstą bendradarbiavimo atmosferą* [19]. O 1995 m. bene pirmą kartą istoriografijoje D. Kauno fiksuojama V. Žuko pašalinimo iš Vilniaus Mažvydo knygos bičiulių klubo pirmininko pareigų priežastis, kuria nurodomas klubo, kaip neatitinkančio sovietinės dvasios, uždarymo klausimo svarstymas Lietuvos komunistų partijos Centro komitete [20,

23]. Tada, atsiradus klubą užstojusiujų, buvo nuspręsta jo neuždaryti, o tik pakeisti pirmininką kitu, kuris būtų Lietuvos komunistų partijos narys [23, 210; 38]. Tokią informaciją jau nepriklausomos Lietuvos laikais paskleidęs vienas to posėdžio dalyvių, buvęs LSKBD Vilniaus miesto skyriaus valdybos pirmininkas, šiandien tą įvykių jau *nebeepamena*. Šios versijos tiesumą patvirtinančių archyvinių šaltinių paieškos kol kas rezultatų nedavė, tačiau jos neabejotinai yra teštinės.

Nepalankios sąlygos bibliofilijai tarpti ir jos padėtis sovietinėje Lietuvoje bei padariniai tolesnei jos raidai, jau atkūrus šalies nepriklausomybę, glaustai aptarti D. Kauno 1997 m. *Knygotyros* enciklopediniame žodyne [16] ir 2003 m. *Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje* [17] bei 1999 m. „Metuose“ [18] išspausdintuose straipsniuose. Pastarajame dauguma iš autoriaus dar tąkart įvardytų kaip nemaloniai tebeslegiančių padarinių – *bibliofilai išsklaidyti, neįjuntama apčiuopiamesnių organizacinių pastangų, nėra periodinio leidinio, nuolatinių ryšių su kitų šalių ir tarptautiniu bibliofilų sąjūdžiu* [18, 141] – akivaizdžiai tebeįjuntama iki šių dienų. Minėtuose *Knygotyros* enciklopediniame žodyne bei *Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje* išspausdintuose to paties autoriaus apibendrinamuosiuose straipsniuose apie Martyno Mažvydo bibliofilų klubą [22; 24] ir Lietuvos knygos draugiją [21] pateikiama glaustų žinių ir apie šių organizacijų veiklą sovietmečio sąlygomis.

Aušra Navickienė, straipsnį paskyrusi Martyno Mažvydo bibliofilų klubo veiklai

daugiausia 1993–2001 m. laikotarpiu nušviesti, šiek tiek dėmesio skyrė ir jo bendriems savitumams sovietmečiu išryškinti [34, 147–151]. Tačiau ji iš esmės daugiausia rėmėsi pirmiau minėtame V. Kasparaitytės diplominiame darbe pateiktomis svarbesnėmis įžvalgomis bei jame sutelktais faktografiniais duomenimis, kurie, kaip jau minėta, turi būti patikrinti ir pataisyti remiantis kitais šaltiniais. Kai kuriuos antrojo, iki šiol tebegyvuojančio Plungės Daukanto knygos bičiulių klubo veiklos sovietmečiu aspektus savo straipsnyje atskleidė Gintautas Černekis [14]. Tačiau ir čia esama teiginių, kuriuos reikėtų tikrinti bei tikslinti. Pavyzdžiui, vienam tokių tvirtinimų, esą klubas, *susikūręs savaimiškai, veikė nuo nieko nepriklausydamas* [išskirta – I. L.] *pagal klubo nuostatus* <...> [14, 166], akivaizdžiai prieštarauja tuometinio klubo pirmininko Česlovo Vaupšo žinutė, išspausdinta „Kibirkštis“ laikraštyje, praėjus vos keliems mėnesiams po klubo steigiamojo susirinkimo. Kaip tada buvo pažymėta, klubo steigiamajame susirinkime, *remiantis rajono savanoriškos knygų bičiulių draugijos nuostatais, nutarta prie rajono savanoriškos knygos bičiulių draugijos steigti knygos mėgėjų klubą* [išskirta – I. L.] [40].

Alma Braziūnienė, savo monografijoje tirdama bibliofilijos kaip kultūros reiškinio ir asmenybės kaip to reiškinio subjekto abipusę sąveiką, prabėgomis žvilgtelėjo ir į Lietuvos bibliofilijos sovietmečiu bendrą situaciją [13, 23–26]. Autorė ne tik nušvietė nepalankią politinę atmosferą bibliofilijai funkcionuoti, bet ir pateikė apibendrinamųjų LSKBD bei

Vilniaus Mažvydo knygos bičiulių klubo veiklos vertinimą. Ji pažymėjo pastarąjį, su kuo visiškai sutiktume, *palikus ryškų pėdsaką Lietuvos bibliofilijos istorijoje* [13, 25], tačiau teiginiui, esą LSKBD *iš tikrųjų buvo pernešygos ideologizuota ir formalizuota* <...>, *taigi kokio nors juntamesnio ir matomesnio bibliofilinio poveikio visuomenei ir negalėjo padaryti* [13, 23–24], pritartume tik iš dalies. Pažymėtina, kad būtent ši draugija buvo vartai, atvėrę galimybę nuo 1975 m. legaliai steigti knygos bičiulių klubus visoje Lietuvoje, be to, ji buvusi ir tiesiogiai atsakinga už jų veiklos koordinavimą bei kontrolę. Tokie klubai, nors ir buvo LSKBD kreipiami sovietinės spaudos populiarinimo ir propagandos linkme, visgi dažnai buvo ir priemonė nacionalinės kultūros reikmėms tenkinti, o kai kurie jų, pavyzdžiui, Vilniaus Mažvydo ir Plungės Daukanto knygos bičiulių klubai, pasiekė svarių rezultatų, puoselėdami dar tarpukariu plėtotas bibliofilinio sąjūdžio tradicijas.

Lietuvos bibliofilija sovietmečiu vienu ar kitu aspektu patenka ir į kitų knygotyrai artimų mokslų tyrėjų akiratį. Antai 2009–2011 metais trukusio tyrimo projekto „Sąjūdžio fenomenas: pilietinio judėjimo tinklaveikos studija“ tyrėjų komanda nauju žvilgsniu pažvelgė į Vilniaus Mažvydo knygos bičiulių klubą, traktuodama šį kaip vieną iš savaimios visuomenės struktūrinių elementų. Savaimi visuomenė kolektyvinės monografijos autorių apibrėžiama kaip *apimanti visas savarankiškas socialinės savioorganizacijos formas, kylančias „iš apačios“, išreiškiančias troškimą ir gebančias suvaržymų ir apribojimų terpėje „gyventi savaip“, „pagal*

save“, „savitai“, o ne taip, kaip reikalauja institucionalizuota ideologinė valstybės sistema [37, 24]. Mažvydiečių klubas, kaip formaliai įteisinta organizacija, tačiau įkurta iš apačios ir veikusi kaip savarankiškos veiklos priedanga, tyrėjų buvo priskirta legaliai nesisteminei erdvei [37, 278]. Kaip tyrimo išvadose konstatuoja autoriai, pastarajame klube savaimios visuomenės apraiškų rasta, nors visai nesitikėta [37, 413]. Tačiau pažymėtina, jog klubo veiklai nušviesti kolektyvinėje monografijoje, be paskirų kelių sakinių, kuriuose, beje, esama netikslumų, skirta vos viena pastraipa, o ir pastaroji parašyta remiantis su objektyvumu prasilenkiančiu leidiniu [33], tad čia kyla rimtų dvejonų dėl atlikto tyrimo išsamumo, taigi ir jo patikimumo.

Bibliofilijos reiškinys nepraslysta ir pro istoriko Tomo Vaisetos, disertacinį tyrimą paskyrusio vėlyvojo sovietmečio Lietuvos *nuobodulio visuomenei*, akis. Aiškindamas knygai priskirtą reikšmę, kylančią iš sovietų režimo sukurtos priėjimo prie informacijos hierarchijos, jis daro išvadą, jog knygų poreikį kalbamu laikotarpiu, be kitko, ypač veikė *uždrausto vaisiaus* fenomenas, t. y. stiprus noras įsigyti retą ar vadinamąjį specfondinį leidinį [39, 214–215]. Pastarasis fenomenas savo ruožtu gausino knygų kolekcininkų gretas. Kadangi knygų kolekcionavimas sovietų ideologams buvo beveik nesukontroliuojamas procesas, o tai prieštaravo jų vykdomai politikai, nepripažįstančiai jokios laisvos iniciatyvos bet kurioje gyvenimo srityje, taigi, kaip galiausiai T. Vaiseta ir konstatuoja, *požiūris į bibliofiliją – tikrą ir tariamą – vienodai formuotas kaip į spekuliaciją* [39, 215].

IŠVADOS

Apibendrinant galima teigti, kad iki šiol turėtas Lietuvos bibliofilijos sovietmečiu tyrimų įdirbis buvo labai menkas, neleidžiantis iš mokslo pozicijų spręsti apie jos tikrąją tuometinę padėtį. Tačiau, kaip atskleidė istoriografinės literatūros analizė, būtume neteisūs teigdami, jog kalbamo meto bibliofilija apskritai nebuvo pastebėta ar nemėginta teikti jos būklės vertinimų bei kelti klausimų apie sovietų režimo vykdytos kultūros politikos padarinius jos tolesnei raidai. Lietuvos bibliofilijos sovietmečiu reikšmingesni ir gausnesni vertinimai fiksuojami nuo aštuntojo dešimtmečio antrosios pusės. Ši tendencija aiškintina tuo, jog nuo 1974 m., įsteigus Lietuvos SSR savanorišką knygos bičiulių draugiją, prasidėjo organizuotas knygos bičiulių judėjimas, savaimė skatinęs kelti ir spręsti su knyga susijusius klausimus, greta permąstyti ir pačios bibliofilijos sampratą bei jai keliamus uždavinius. Svarbu pažymėti, kad gręžiantis į Lietuvos bibliofilijos praeitį sovietmečio tyrėjų nelieka nepastebėta tarpukariu veikusi XXVII knygos mėgėjų draugija. Vienų jų akiratyje atsидūrusi draugija sulaukė kritikos, o kitų ji buvo įvardyta kaip palikusi svarų įnašą ugdydama lietuviškosios knygos kultūrą. Iki 1990 m. išspausdinti tokio pobūdžio darbai nepraranda savo aktualumo iki šių dienų, nes jie teikia žinių apie sovietų ideologų formuotą požiūrį į to meto bibliofilijos sampratą, jos vaidmenį ir funkcijas. Tarp svarbesniųjų bibliofilijos interpretacijų autorių iškyla V. Žuko ir L. Vladimirovo asmenybės. Pastarojo veiklos ir vaidmens

organizuotame knygos bičiulių judėjime iki šiol tyrėjai neatskleidė ir neįvertino.

Galima teigti, kad Lietuvos bibliofilijos sovietmečiu vertinimai atkūrus šalies nepriklausomybę dažniau rėmėsi bendro pobūdžio pasvarstymais, asmeniniais potyriais ar tiesiog nuojautomis, rečiau – nepublikuotais ir publikuotais šaltiniais. Kalbamu laikotarpiu paskelbtų darbų autoriams, kaip jau buvo minėta, daugiau ar mažiau būdinga išankstinė neigiama nuostata bibliofilijos sovietmečiu būklės ir bibliofilų veiklos atžvilgiu. Tyrimų plėtotę labai sunkino ta aplinkybė, jog iki šių eilučių autorei imantis disertacinio tyrimo tiek jo dėmesio centre buvusių knygos bičiulių klubų, tiek Lietuvos SSR savanoriškos knygos bičiulių draugijos respublikinės valdybos archyvai buvo atsidūrę privačių asmenų žinioje, taigi tyrėjams liko neprieinami. Tik pastarasis archyvas ir V. Žuko vadovaujamo laikotarpio Vilniaus Mažvydo knygos bičiulių klubo veiklos dokumentai neseniai buvo perduoti Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus globon, o kitų organizacijų dokumentacija tebėra išsisklaidžiusi pas privačius asmenis.

Tolesnė Lietuvos bibliofilijos sovietmečiu tyrimų raida vėlgi priklausys nuo naujų šal-

tinių paieškų, jų prieinamumo ir teikiamų galimybių bei mokslinių pajėgų. Privalu toliau tęsti tiek organizuotos, tiek neorganizuotos bibliofilų veiklos sovietmečiu tyrimus, atskleidžiant ir įvertinant dalyvių vaidmenį, jų ryšius su vietos ir užsienio lietuviais knygų ir kitų kolekcionavimo artefaktų interesais. Skubaus tyrėjų dėmesio turėtų sulaukti iki šiol visiškai apeinama Vilniaus Mažvydo knygos bičiulių klubo Ekslibriso ir knygos grafikos sekcija, kuri 1982 m. lapkričio 11 d. susibūrė į savarankišką klubą ir tų pačių metų gruodžio mėnesio pabaigoje patvirtinta kaip Vilniaus ekslibriso klubas. Tam pagrindą ir galimybių teikia privačių asmenų kad ir negausiai išsaugotas klubo veiklos archyvas. Kolektyvinių, kompleksinių, knygotyrai artimų mokslų žiūra ir įvairiais metodais grindžiamų tyrimų laukia sovietmečiu sukomplektuotos asmeninės bibliotekos – tiek bibliofilinės, tiek įprastinės. Lygia greta būtina skubiai rengti svarbiausiųjų Lietuvos bibliofilijos istorijos šaltinių mokslines publikacijas. Jos ne tik sureikšmintų pačią bibliofiliją, bet ir neabejotinai sulauktų sovietmečio Lietuvos kultūra besidominčių kitų mokslų atstovų atidos.

NUORODOS

Nepublikuoti šaltiniai

1. *Bibliofilija Lietuvoje 1930–1950*: rekonstruojamosios literatūros rodyklė [mašinosraštis]. Sudarė A. Marcinkevičiūtė. Kauno viešoji biblioteka, Bibliografijos skyrius. Kaunas,

1977. 29, [1] lap. Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB RS), F141–486.

2. *Diplominių darbų temos 1979/1980 m. m.* [mašinosraštis]. Vilniaus universiteto archyvas (toliau – VUA), f. R856, ap. 24, b. 386, lap. 1–3.

3. *Istorijos fakulteto dekanı įsakymas Nr. 4* [mašinėraštis]. Vilnius, 1979 m. spalio. VUA, f. R856, ap. 24, b. 386, lap. 8–9.

4. KASPARAITYTĖ, Vilija. *Vilniaus Mažvydo klubo bibliofilinė veikla*: diplominis darbas [mašinėraštis]. Mokslinis vadovas D. Kaunas. Vilnius, 1986. 84 lap. Domo Kauno asmeninis archyvas.

5. *Lietuvos knygos bičiulių draugijos pirmojo steigiamojo suvažiavimo stenograma* [mašinėraštis]. Vilnius, 1974. 82 lap. VUB RS, F306–1.

6. *Mažvydo klubo pirmininko Mažvydo klubo ataskaitinis susirinkimas* [mašinėraštis]. 1986 m. gruodžio 3 d. 1 lap. Vitalijos Brazaitienės asmeninis archyvas.

7. *Valstybinių egzaminų komisijos posėdžio protokolas Nr. 14* [spaudinys užpildytas rankraščiu]. 1980 m. birželio 3 d. VUA, f. 856, b. 750988, lap. 9.

8. Vyriausioji enciklopedijų redakcija. [Pažyma apie filol. dr. prof. Vlodo Žuko „Lietuviškajai tarybinei enciklopedijai“ parengtus straipsnius] [mašinėraštis]. 1983.V.10. 2 lap. VUB RS, F141–180.

9. Vyriausioji enciklopedijų redakcija. *Užsakymas Nr. L-23* [spaudinys užpildytas rankraščiu]. 1972 m. spalio 23 d. 1 lap. VUB RS, F145–579.

10. VLADIMIROVAS, L. *Pastabos dėl G. Raguotienės rankraščio „100 knygos mįslių“* [mašinėraštis]. 1973.XI.15. 4 lap. VUB RS, F145–747.

11. *VVU Istorijos fakulteto Mokslinės informacijos katedros posėdžio, įvykusio 1981.08.29, protokolas Nr. 1* [mašinėraštis]. VUA, f. R856, ap. 24, b. 533, lap. 1–7.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

12. Bibliofilija. Iš *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*. T. 2. Vilnius, 1977, p. 132.

13. BRAZIŪNIENĖ, Alma. *Bibliofilija kaip asmenybės raiška*: Kazio Varnelio biblioteka. Vilnius, 2008. 271 p.

14. ČERNECKIS, Gintautas. Simono Daukanto bibliofilų klubas – regioninis knygos kultūros ugdymo centras. *Knygotyra*, 2002, t. 38, p. 164–174.

15. KAUNAS, Domas. Asmeninės bibliotekos ir jų tyrimo problemos: bibliofilo žvilgsniu. Iš *Lietuvos bibliotekų fondų istorija XX amžiuje*: teminis mokslo darbų rinkinys. Vilnius, 1994, p. 20–25.

16. KAUNAS, Domas. Bibliofilija. Iš *Knygotyra*: enciklopedinis žodynas. Vilnius, 1997, p. 46–47.

17. KAUNAS, Domas. Bibliofilija. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. III. Vilnius, 2003, p. 153–154.

18. KAUNAS, Domas. Bibliofilija kaip kūryba. *Metai*, 1999, nr. 8–9, p. 140–153.

19. KAUNAS, Domas. Bibliofilijos pavilioniams. *Literatūra ir menas*, 1993, spalio 30.

20. KAUNAS, Domas. Bibliofilo biblioteka. *Tarp knygų*, 1995, kovas, p. 22–24.

21. KAUNAS, Domas. Lietuvos knygos draugija. Iš *Knygotyra*: enciklopedinis žodynas. Vilnius, 1997, p. 229–230.

22. KAUNAS, Domas. Martyno Mažvydo bibliofilų klubas. Iš *Knygotyra*: enciklopedinis žodynas. Vilnius, 1997, p. 253–254.

23. KAUNAS, Domas. *Philobiblonas* – dovana skaitančiam ir mąstančiam tautai. Iš *Knygos ir bibliofilijos kultūra*: svarstymai ir mintys. Sudarė ir redagavo Domas Kaunas. Vilnius, 2005, p. 209–237.

24. KAUNAS, Domas; VAIČIŪNAS, Albinas. Martyno Mažvydo bibliofilų klubas. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius, 2008, t. 14, p. 359–360.

25. KIRLYTĖ, Stefa. *Tavo knygos*. Vilnius, 1982. 84, [2] p.

26. LIEPAITĖ, Inga. Asmeninių knygų kolekcijų apskaitos kortelės – šaltinis istorijos tyrimams. *Tarp knygų*, 2011, birželis, p. 24–25.
27. LIEPAITĖ, Inga. Dvasios aristokratai kaip masinis reiškinys? *Kultūros barai*, 2010, nr. 10, p. 57–59.
28. LIEPAITĖ, Inga. *Lietuvos bibliofilijos būties ir idėjų raiška sovietmečiu*: daktaro disertacija. Vilnius, 2013. 280 p. VUB Profesorių skaitykla.
29. LIEPAITĖ, Inga. Lietuvos bibliofilijos idėjinės nuostatos ir organizacinė struktūra sovietmečiu. *Knygotyra*, 2012, t. 58, p. 104–128.
30. LIEPAITĖ, Inga. Savanoriškos knygos bičiulių draugijos vaidmuo knygos kultūros ugdymui ir sklaidai Lietuvoje XX amžiaus 8–9 dešimtmetyje. *Vilniaus universiteto bibliotekos metraštis*: 2010. Vilnius, 2010, p. 37–49.
31. LIEPAITĖ, Inga. Sąvokų *reta knyga, vertinga knyga* ir *sena knyga* samprata bei vartoseną sovietinės Lietuvos knygos kultūroje. *Knygotyra*, 2011, t. 56, p. 56–84.
32. LIEPAITĖ, Inga. Vilniaus knygos bičiulių klubinė veikla sovietmečiu: tarp tiriamosios ir kultūrinės savišvietos kryptų: [kn. recenzija: *Mažvydo klubas*: Mažvydo knygos bičiulių klubo pėdsakai. Sudarė Jurgis Stašaitis, Albinas Vaičiūnas ir Birutė Vaitkienė. Vilnius, 2010. 159 p.]. *Tarp knygų*, 2012, vasaris, p. 17–21.
33. *Mažvydo klubas*: Mažvydo knygos bičiulių klubo pėdsakai. Sudarė Jurgis Stašaitis, Albinas Vaičiūnas ir Birutė Vaitkienė. Vilnius, 2010. 159 p.
34. NAVICKIENĖ, Aušra. Martyno Mažvydo bibliofilų klubas atkūrus Lietuvos nepriklausomybę. *Knygotyra*, 2002, t. 38, p. 147–163.
35. RAGUOTIENĖ, Genovaitė. *Šimtas knygos mįslių*. Vilnius, 1974. 439, [1] p.
36. RAGUOTIENĖ, Genovaitė. *Šimtas knygos mįslių*. 2 laida. Vilnius, 1981. 462 p.
37. *Sąjūdžio ištakų beiškant*: nepaklusniųjų tinklaveikos galia. Mokslinės redaktorės Jūratė Kavaliauskaitė ir Ainė Ramonaitė. Vilnius, 2011. 439 p.
38. Tokie skirtingi ir svarbūs mano gyvenime (2). Kalbėjosi Gediminas Zemlickas. *Mokslo Lietuva*, 2009, kovo 26, nr. 6 (406).
39. VAISETA, Tomas. *Nuobodulio visuomenė: vėlyvojo sovietmečio Lietuva (1964–1984)*: daktaro disertacija. Vilnius, 2012. 405 p. VUB Profesorių skaitykla.
40. VAUPŠAS, Česlovas. Susipažinkite – „Daukanto“ klubas. *Kibirktis*, 1985, kovo 12, p. 3.
41. VLADIMIROVAS, Levas. Bibliofilija ir knygos bičiuliai. *Kultūros barai*, 1979, nr. 5, p. 49–52.
42. VLADIMIROVAS, Levas. Ką jūs veikiate laisvalaikiu? *Tarybinis studentas*, 1958, gruod. 11.
43. ŽUKAS, Vladas. Bibliofilai ir jų rinkiniai. *Bibliotekų darbas*, 1975, nr. 12, p. 29–31; 1976, nr. 1, p. 33–35; nr. 3, p. 29–32.
44. ŽUKAS, Vladas. Bibliofilams. *Naujos knygos*, 1979, nr. 4, p. 25.
45. ŽUKAS, Vladas. Bibliofilija praeityje ir dabar. *Pergalė*, 1975, nr. 7, p. 124–132.
46. ŽUKAS, Vladas. *Bibliofilija praeityje ir dabar*. Vilnius, 1979. 42, [3] p.
47. ПАЦ, Марк. *Книга в системе общения: вокруг «Заметок библиофила»*. Санкт-Петербург, 2005. 480 с.

LITHUANIAN BIBLIOPHILIA IN THE SOVIET PERIOD: HISTORIOGRAPHICAL ASPECT

INGA LIEPAITĖ

Abstract

The article aims to disclose scientific or other professed evaluations of Lithuanian bibliophilia in the Soviet period. The research basis consists of historiographical literature. Exiguous historiography of the subject may be divided into two stages: 1) until 1990 and 2) after 1990. Works published in the first stage provides information on the conception of bibliophilia of that time, its origins, and historical development and the atmosphere in which it had functioned. Usually authors of the latter works declared about an ostensibly newly formed *socialistic bibliophilia* and its changed social and cultural functions. More significant and numerous evaluations of bibliophilia of the said period have been traced from the second half of the eight decade. This tendency may be explained by the fact that starting from the establishment of Voluntary Society of Book Lovers of Lithuanian SSR in 1974 an organized movement of book lovers emerged which of itself motivated raising issues related to book and solving them, and at the same time encouraged to rethink the conception of the bibliophilia and its tasks. Among more important authors of bibliophilia interpretations we may distinguish two public figures: Vladas Žukas and Levas Vladimirovas.

Until 2008–2012, when the author of these lines started the research of Lithuanian bibliophilia in the Soviet period, and generalized its results in several scientific and science popular publications as well as in her doctoral disserta-

tion, there have been no considerate or special scientific evaluations devoted specifically to this phenomenon. It may be maintained that after regaining Lithuanian independence certain evaluations were based on reflections of general character, personal experience or even on presentiments, more rarely – on unpublished or published sources. Authors of the said period had a more or less negative preconceived attitude towards bibliophilia and its activities in the Soviet period. Bibliophilia was reviewed passingly in its separate specific layers. Solving general issues of Lithuanian bibliophilia history, theory, methodology and organization we not rarely touch bibliophilia of the Soviet period. Within eyeshot of researchers most often emerge Vilnius Mažvydas and Plungė Daukantas Book Lovers Clubs which played an important role in the history of Lithuanian bibliophilia and which have been continuing their activities up to the present. In other cases we limit ourselves to brief description of general state of bibliophilia or its assessment which usually consists of several sentences or paragraphs, traditionally negative, sometimes unfavourable conditions for bibliophilia development are accentuated.

Further development of the research of Lithuanian bibliophilia in the Soviet period will depend on accessibility to new sources and potentialities they could provide as well as research capacities.

Įteikta 2013 m. balandžio mėn.